

JAN TILLEMANS, PRIESTER-KUNSTENAAR "DE ARTIEST VAN DE CONGREGATIE"

Rinus Suijkerbuijk

In 't Sjtiegelke nr. 32 werd uitvoerig aandacht besteed aan Jacques Vonk, talentvol schilder van het oude Limburg. Daarbij werden ook zijn ontwerpen voor gebrandschilderde kerkranken geroemd, waarbij hij zich kon scharen in het illustere gezelschap van Charles Eijck, Joep Nicolas, Henri Jonas, Henri Schoonbrood en andere glazeniers. En in dat rijtje glazeniers hoort ook pater Jan Tillemans thuis, (een studiegenoot van Jacques Vonk) die langere tijd in Houthem verbleef, een glazenier van "wereldklasse", maar in Houthem en Limburg nagenoeg onbekend.

Inleiding

Joannes Antonius Hubertus (Jan) Tillemans, te Weert geboren op 7 september 1915 werd op 6 augustus 1941 te Weert tot priester gewijd. Hij was ingetreden bij de Orde van de paters Oblaten van Maria ¹ en werd leraar aan het klein seminarie St. Gerlach van die orde te Houthem ². Als leraar werkzaam aan dat klein seminarie kreeg hij van zijn Overste toestemming om in Maastricht een opleiding aan de Nijverheidsschool (Fine Arts Academy) te volgen. [Hij was getalenteerd, bezocht als elfjarige reeds de Tekenschool te Weert en droomde er toen al van schilder te worden. De invloed van zijn kunstzinnige omgeving zal daar niet vreemd aan geweest zijn].

Zijn onderwijs- en opleidingswerk werd door enige maanden verblijf in het concentratiekamp Amersfoort onderbroken. De simpele reden: een "over-ijverige" veldwachter had de paters Tillemans en Voogt geobserveerd bij het herstellen van een ruitje dat ze, als een stel schooljongens, ingegooid hadden bij het wachthuisje op de schietbaan van de Duitsers, gelegen vlak achter de boerderij van Jo Brands ³ op Ravensbosch. Op 24 november 1943 werd pater Tillemans "nach Nijmegen entlassen", waar hij tot maart 1944 op de Vredestraat 2 verbleef. Omdat terugkeer naar Houthem blijkbaar moeilijk lag, maakte hij de bevrijding mee in zijn vaderstad Weert. Pas in oktober 1945 keert hij vandaar naar Valkenburg-Houthem terug ⁴.

Opleiding

Als het klooster van Strabeek naar Ravensbosch verhuist, neemt pater Tillemans als zielzorger van de religieuzen en hun, oudere, "pensioengasten" zijn intrek in het klooster van de Kleine Zusters van de H. Jozef te Vroenhof op 9 mei 1949. Hij zal er officieel blijven tot 2 november 1954. In die periode studeerde hij tevens aan de Jan van Eyck academie te Maastricht ⁵. Tussen de vroegmis om 6.30 uur en het Lof om 18.00 uur bleef immers voldoende tijd vrij voor eigen studie. De zusters besteedden een groot gedeelte van de dag aan gebedsdiensten en andere vrome werkzaamheden, waarbij de gelegenheid tot

“misstappen” gering was. En in de verzorging van de zieken, het geven van onderwijs aan de bewaarschool en de opleiding van jonge meisjes tot “coupeuses” (naaisters), werd al genoeg boetedoening gedaan voor eventuele “zonden”. Het rijke roomse leven kende weliswaar veel langdurige plechtigheden, maar maakte een samengaan met een kunstopleiding zeer wel mogelijk. De voornaamste troef van Vroenhof was de halte van de L.A.D. tegenover de kloosteringang. De Limburgse Autobus Dienst kende indertijd een directe verbinding met Maastricht-station. (De verbinding van Ravensbosch met Maastricht was beduidend slechter).

Zijn werkruimte in het klooster Vroenhof was niet groot, niet meer dan een gewone cel. En in mijn kindergen was dat atelier echt sober en klein.

Als jong misdienaartje had ik eens de euvele moed hem iets voor een feest van mijn ouders te vragen; dat kostte fl. 25,- en die had ik niet. Daarom mocht ik in zijn atelier poseren voor een tekening, als gratis cadeautje voor mijn ouders.

In juli 1955 slaagde pater Jan Tillemans aan de Jan van Eyck academie voor de afdeling glasschilderkunst met onderscheiding. In die tijd werden er nog veel nieuwe kerken gebouwd, terwijl ook herstelwerkzaamheden aan de in de Wereldoorlog II beschadigde gebouwen nog in volle gang waren. En om als glazenier in de religieuze sfeer te mogen werken was een opleiding aan de R.K. Maastrichtse Academie een eerste vereiste: het invoelen van de geestelijke benadering van de religieuze voorstellingen is slechts mogelijk door degenen die in hun opleiding daarmee doordrenkt zijn.

Glazenierswerk

De kunstenaar was in zijn werk vóór alles priester: *“een mannelijke diepdoordachte religiositeit, die men in de hedendaagse kunstwerken met hun dominerende decoratieve berekeningen zelden aantreft”* aldus Kock in de Maas- en Roerbode van 24 november 1956, oordelend over het eerste grotere glazenierswerk dat hij in de rectoraatskerk O.L.V. ter Peel in Evertsoord/Sevenum in 1955/56 realiseerde.

“De verbeelding is bijna kinderlijk gehouden, simpel vertellend en dan zeer verstild, haast zonder beweging, maar zelden ziet men dergelijke details, die men gerust kan vergroten tot het tienvoudige der ware grootte. Dit kenmerk der ware monumentaliteit bestempelt deze ramen tot groot werk en deze glazenier tot een kunstenaar, die een grote toekomst heeft”.

Hij was de eerste van zeventuizend confraters die een bul aan de Jan van Eyck academie verwierf, hetgeen hem de benaming “de artiest van de congregatie” opleverde. Hij maakte studiereizen om de middeleeuwse kathedralen in Frankrijk en Italië met hun imponerende, inspirerende ramen te

ervaren. Zij beïnvloedden zijn glazenierswerk: de fascinatie van het mysterie van het licht. Glas kan nog zo fraai beschilderd zijn, zonder licht is het niets.

Hoewel hij verschillende kerken beglaasde, onder meer een kerk in het Duitse Offenbach en de kerk van Kronenberg te Sevenum, kwam zijn "doorbraak" pas na de vervaardiging van een drietal ramen in het moederhuis der Congregatie in Rome. Deze laatste realisatie was aanleiding voor het hoofd der Oblaten, de zeer eerwaarde pater Leo Deschatelets, hem naar Rome te ontbieden om van gedachten te wisselen over een in Canada in aanbouw zijnde (majestueuze) basiliek. Daarbij werd pater Tillemans gevraagd om de beglazing te verzorgen, een zeer zware onderneming voor één kunstenaar (die de benodigde werktijd aanvankelijk op 15 jaren schatte).

Notre-Dame-du-Cap⁶

Vanaf 1905 was de zielzorg rond het Sanctuaire te Cap de la Madeleine aan de St. Laurens rivier te Trois Rivières, Quebec aan de paters Oblaten toevertrouwd. Gekoloniseerd in 1634 hadden de Jesuïeten er reeds in 1659 een (houten) kapel gebouwd. De vervangende stenen kapel uit 1720 was in 1878/79 aan vervanging/vergroting toe. De na afbraak resterende stenen moesten aangevuld worden met stenen uit groeven aan de andere zijde van de St. Laurens. Hoewel in normale winters de rivier altijd dichtvroor, geschiedde dat in de winter van 1878/79 niet. Pas nadat de parochieherder in zijn gebeden de belofte gedaan had de nieuwe kerk aan Notre-Dame toe te wijden, vormde er zich plotseling op miraculeuze wijze in maart 1879 een ijsbrug (9 dagen lang) waardoor het mogelijk was om de benodigde stenen over te brengen. Sindsdien pelgrimeerden miljoenen gelovigen naar Notre-Dame-du-Cap.

Rond 1950 besloten de Canadese bisschoppen om tussen Montreal en Quebec een enorme basiliek te bouwen, naast de bestaande bedevaartskerk (small shrine), in monumentaliteit vergelijkbaar met de Sacre Coeur te Parijs.

Pater Tillemans was ruim een jaar ter plekke om zich voor te bereiden op zijn taak. Hij overlegde met de opdrachtgevers, met de architect, en met mensen voor wie de kerk bestemd was. De kerkbezoekers moest de religieuze glas-inloodkunst iets te zeggen hebben. Vijfhonderd vierkante meters gebrandschilderd glas, met velerlei onderwerpen in een brede opzet, waarin alle ramen een harmonisch geheel vormen. Hoe zal het harde licht in de bar koude Canadese winter de kleuren der ramen tot leven brengen? In de loop van het, uiteindelijk acht jaar durende, beglazingsproces kunnen natuurlijk eventuele aanpassingen in het kleurgamma nog worden gemaakt. Staande in de buitenlucht, zich een voorstelling makende hoe het zal zijn als daar op 30 meter hoogte zich jouw raam bevindt, ingeklemd tussen de betonnen muren!

*"Gebrandschilderde ramen moeten volgens Tillemans "zingen", een "credo", een "geloofsbelijdenis" zijn. De kunstenaar moet daarbij zijn kracht niet zoeken in een technisch procédé of modevormen, maar kunnen putten uit zijn binnenste, waar hij het onderwerp van zijn schepping bemediteerd heeft. De waarde van een kunstwerk wordt bepaald door de geest waarmee men bezielt is. En in Tillemans heeft men een bestudeerd kunstenaar gevonden, die zijn werk ook in wetenschappelijk theologisch opzicht een verantwoorde inhoud kan geven."*⁷

Na de voorbereidende studies in Canada is pater Jan Tillemans in het speciaal voor glazeniers ingerichte atelier "De Reek" aan de Heksenstraat 1 te Maastricht, acht jaren creatief werkzaam geweest om de 284 vensters, in totaal zo'n 500 vierkante meters, te vervaardigen. Het atelier, eigendom van Ragnar Eyck⁸, zoon van Charles Eijck - de meester van Ravensbosch - werd naast Eijck door meerdere glazeniers, als Jonas, Truijen, Vonk en Wildschut gebruikt.

De gebrandschilderde glas-in-loodramen werden vervaardigd in antiek glas, dat wil zeggen uit met de hand, in cylinders, geblazen glas uit Bohemen en naaste omgeving. De selectie van de diverse soorten "structuur"-glas in gewenste kleuren vereisen een vakmansoog. Een beschrijving van het vervaardigings-procédé wordt hier achterwege gelaten; het zou, door Ragnar Eyck verteld, een Sjtengelke kunnen vullen.

Na het gereedkomen van een eerste serie ramen, werden deze te Maastricht door een emballeur van de Sphinx transportklaar gemaakt (probleem: er mocht, uit vrees voor wormziekten in Canada geen hout worden ingevoerd!), waarna per schip de oceaan werd overgestoken. En pater Tillemans ging mee om ter plekke te kunnen beoordelen of zijn glazen inderdaad de mozaïek-werking hadden, die hij ervan verwachtte.

Ettelijke malen heeft hij de Notre-Dame-du-Cap bezocht om de plaatsing van zijn ramen te begeleiden, controleren en goed te keuren. Zijn levenswerk, in een prachtige, verstillende kleurenpracht, veranderend met de steeds weer wisselende lichtinval, wordt in de beschrijvingen en recensies geroemd en geprezen. Zij kunnen wedijveren met de vensters in de meest beroemde kathedralen.⁹

Basiliek

De achthoekige basiliek is 79 meter lang en 60 meter breed. De piramide-vormige koepel wordt bekroond door een koepeltje met daarop een 4½ meter hoog kruis. De totale hoogte van de basiliek bedraagt daarmee 78½ meter.

195 funderingspalen, van ca. 30 meter reikende tot de vaste rotsbodem, dragen het gebouw, aan de binnenzijde van gewapend beton en aan de buitenzijde opgebouwd uit blanke granietblokken, geconstrueerd om de winters met temperaturen van 40 tot 50 graden onder nul zonder nadelige gevolgen te kunnen doorstaan. De koperen dakbedekking is onder invloed van de vochtige lucht grijsgroen geoxideerd.

Het interieur¹⁰ overweldigt door de afmetingen; de 1660 zitplaatsen hebben een ongestoord uitzicht: geen pilaar die "in de weg" staat. En overal ziet men het door de gebrandschilderde ramen gefilterde licht. En die schitterende ramen werden in Maastricht door pater Tillemans, gefascineerd door het mysterie van het Licht, ontworpen en vervaardigd! Een meesterwerk.

Aquarellen, tekeningen, schilderijen

Na de voltooiing van Notre-Dame-du-Cap in 1964 bleven, door het ontbreken van de bouw van nieuwe kerken, de opdrachten voor gebrandschilderde, religieuze, ramen uit. Pater Jan Tillemans kon aan zijn artistieke gaven uiting geven in de vele aquarellen, schilderijen, tekeningen enz. welke hij in Ravensbosch, maar ook elders, vervaardigde. In 1968 verbleef hij bijvoorbeeld in San Fernando Valley, Californië en nam er aan een internationale tentoonstelling deel. Van juni 1970 tot voorjaar 1972 had hij een studio in het Missiehuis van de Oblaten te Oakland, eveneens in Californië.

Hij reisde veel, bij voorkeur naar Frankrijk en Spanje, en zijn werken werden op vele plaatsen in galleries of tentoonstellingen getoond, niet alleen in plaatsen als Valkenburg, Roermond, Weert en Geilenkirchen, maar ook in Rome, Parijs, Geneve enz. En veelal konden de tentoongestelde objecten ook aangekocht worden zodat mede met die opbrengst de Oblatenorde haar taken in de zielzorg, missionering en op humanitair gebied kon vervullen.

landschap

Tot zijn dood leefde en schilderde hij nog op Ravensbosch, totdat hij wegens “de bekende ziekte” opgenomen moest worden in het ziekenhuis te Heerlen, waar hij op 5 september 1980 overleed. Op 9 september d.a.v. werd hij op het kloosterkerkhof te Ravensbosch begraven. Zijn bidprentje, dat als een kleinood een dierbare herinnering aan hem mag zijn, stelt het Licht centraal en memoereert:

“Voor een glazenier is het glas de materie waaruit hij schept. Glas is echter niets, als er geen licht doorheen valt! Misschien dat hij daarom kon genieten van het licht en van de zon, die hij zelfs in het duister van de nacht probeerde vast te houden in de schilderijen die hij schiep.

.... Moge nu in zijn leven het Licht voorgoed bezit genomen hebben van hem.”

Noten

1. Hij werd te Nieuwenhoven (B.) geprofest op 8 september 1936; ordeafkorting: O.M.I., initialen van Oblatis Mariae Immaculatae.
2. De paters Oblaten hadden het voormalige landhuis van generaal de Ceva gekocht en in 1891 tot klooster verbouwd. Na de bevrijding verhuisde het klein seminarie naar Ravensbosch. Als Geerlingshof, later vormingscentrum Driekant werd het gebouw te Stra-beek nog lang als opleidingsinstituut gebezigd. Momenteel is het gebouw en omliggend terrein in een luxere “woonwijk” omgetoverd.
3. Met bijzondere dank aan pater P. Souren O.M.I., die als “archivaris” van de Nederlandse congregatie mij van belangrijke gegevens voorzag.
4. Volgens de aantekeningen op zijn gemeentelijke persoonskaart, die echter niet altijd even zorgvuldig bijgehouden blijken te zijn; zijn éénjarig studieverblijf in Canada blijft o.a. onvermeld.
5. De Katholieke Academie voor Beeldende en Toegepaste Kunsten, Jan van Eyck academie, werd in 1948 opgericht, zodat zuidelijke kunstenaars niet langer gedwongen werden aan de Academie in Antwerpen of Amsterdam hun opleiding te volgen. Jos ten Horn (1894-1956), de eerste docent glaskunst begeesterde, onder meer zijn leerlingen Jan Tillemans (1915-1980) en Hans Truijen (1928-2005), in een warm en fel kleurgebruik in navolging van de gotische kerkramen van Chartres. Het maken van glas-in-loodramen, met name voor katholieke kerken, behoorde toen tot een zuidelijke specialiteit (fameuze ateliers in Roermond en Maastricht) en deze levende traditie had verjonging en verdieping nodig.
6. Op internet zijn veel gegevens te vinden over de Orde der Oblaten en de basiliek, o.a. <http://www.sanctuaire-ndc.ca/>.

7. Kerstnummer 1959 De Band, officieel personeelsorgaan van de N.V. Van Gend & Loos. Een der oudste (eerste) cursusleiders van Van Gend & Loos was H. Tillemans, een broer van pater Jan Tillemans.

8. Ragnar Eyck woont er nog steeds; het ateliergedeelte is verhuurd sinds het midden der zestiger jaren. Aangezien er geen nieuwe kerken meer gebouwd werden, was de vraag naar gebrandschilderd, religieus glas praktisch nihil en werd het glasatelier gesloten. Ragnar Eyck trad als Europees vertegenwoordiger in dienst van een Japans bedrijf in specialistische metallurgische producten.

9. Les vitraux de N.-D. du Cap dignes des plus fameuses cathédrales door José Caden in L'echo du St. Maurice van 17 augustus 1960 (en toen was het werk nog maar half af!).

10. "Der riesige sakrale Raum der Basilika scheint durch die Mal- und Lichtwirkung der Fenster wie von der Erde losgelöst, einem Raumschiff vergleichbar, das sich zum Überirdischen, Göttlichen hinbewegt".

RECENT VERSCHENEN

smaak van toen

Van ons lid Lidy Mulders, die aan de Putweg in Houthem opgroeide, verscheen onlangs een kookboek met de titel "Smaak van toen".

Momentopnames, verhaaltjes uit haar jeugd in Houthem-St. Gerlach met daaraan gekoppeld oude recepten van vroeger thuis en van nu, zijn gelardeerd met authentieke foto's die haar vader, Leo Mulders, toentertijd gemaakt heeft.

Zij schrijft: "Koken en eten hebben een belangrijke plaats in mijn leven en zullen dat ook altijd blijven doen. Het werd me met de paplepel ingegoten. Mijn oma bestierde rond de voorlaatste eeuwswisseling een restaurant in Zandvoort. Rond 1920 verhuisde ze naar Maastricht en later naar Meerssen. Ze had een café in Vroenhof, opa had een inkomen als kleermaker. Veel later woonde ze regelmatig bij ons in. Ons gezin woonde in Houthem St. Gerlach.

Als kind werd ik getrakteerd op mosselen, konijn, tong, kalfskroketten en huzarensalades. De zoete zaligheden waren meer een specialiteit van mijn moeder zoals de bitterkoekjespudding, de nieuwjaarswafeltjes en uiteraard Limburgse vlaaien. Mijn vader maakte heerlijke soepen, katerontbijten, zalige zalm en koude kip voor onderweg naar het zuiden aan het begin van een vakantie.

Oude gerechten roepen herinneringen op; de kermis in het dorp, de eerste heilige communie, verjaardagen, familiebezoek, avonturen met vriendjes en vriendinnetjes. Gerechten die de moeite waard zijn om doorgegeven te worden. Niet omdat ze zo speciaal zijn maar omdat de herinnering dierbaar en het eten eerlijk en erg lekker is. "

Het boek is te koop bij J. Lodewick, Strabeek 33 in Houthem, tel. 043-604 0469, voor de prijs van € 17, of kan besteld worden via www.smaakvantoen.nl.